

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ „STUDII DE HUNGAROLOGIE”**

Toponimele și structurarea spațiului în Șapte Sate (Țara Bârsei)
Analiză lingvistică-antropologică

Teză de doctorat

Conducător științific
prof. univ. dr. Szilágyi N. Sándor

Doctorand
Hochbauer Mária

Cluj-Napoca
2012

Structura lucrării

1. Introducere

- 1.1. Fundamentarea și argumentarea teoretică a cercetării
- 1.2. Metodologia cercetării
 - 1.2.1. Locul și procedeele muncii de teren
 - 1.2.2. Colectarea datelor la limitele dintre sociolingvistică și lingvistică antropologică
- 1.3. Cercetările anterioare în domeniu
- 1.4. Obiectivele principale ale cercetării
- 1.5. Ipotezele inițiale ale cercetării
- 1.6. Metodologia prelucrării datelor

2. Harta cognitivă

- 2.1. Harta cognitivă și bazele neuropsihologice ale orientării în spațiu
- 2.2. Harta cognitivă a locuitorilor din Șapte Sate
 - 2.2.1. Puncte de reper pe harta cognitivă
 - 2.2.2. Direcții și distanțe pe harta cognitivă
 - 2.2.3. Linii de demarcație pe harta cognitivă
 - 2.2.4. Perspectiva vecinului

3. Folosirea cotidiană a spațiului și a toponimelor

- 3.1. Îndrumarea ca formă specifică a întrebuirii toponimelor. Experiment
- 3.2. Relații fundamentale spațiale în folosirea spațiului și a toponimelor în Șapte Sate
 - 3.2.1. Relația SUB/PESTE în structurarea spațiului și folosirea toponimelor
 - 3.2.2. Locația AFARĂ/ÎNĂUNTRU în structurarea spațiului și folosirea toponimelor
 - 3.2.3. Raportul relației DIN FAȚĂ/DIN SPATE cu relația DE JOS/DE SUS
 - 3.2.4. Raportul relației DREPT/STÂNG cu relația DE JOS/DE SUS
 - 3.2.5. Raportul relației MIC/MARE cu relația DE JOS/DE SUS
 - 3.2.6. Însușire, concluzii

4. Gramatica și pragmatica toponimelor

- 4.1. Gramatica toponimelor în literatura de specialitate maghiară și internațională
- 4.2. Analiza toponimelor din punct de vedere pragmatic
- 4.3. Gramatica toponimelor
 - 4.3.1. Încadrarea morfologică
 - 4.3.2. Interpretarea numelui propriu în lingvistica cognitivă a lui R. Langacker
 - 4.3.3. Comportamentul sintactic al numelor proprii
 - 4.3.4. Toponimele în text: spațiul static, dinamic și „agresiv”
- 4.4. Sistemul complex al regulilor folosirii toponimelor

5. Concluzii

6. Bibliografie

7. Anexe

- 7.1. Ghiduri de interviu
 - 7.1.1. Ghidul din Săcele – versiunea maghiară
 - 7.1.2. Ghidul din com. Târlungeni – versiunea maghiară
 - 7.1.3. Ghidul din Săcele – versiunea română
 - 7.1.4. Ghidul din com. Târlungeni – versiunea română
- 7.2. Chestionare de folosirea toponimelor
 - 7.2.1. Chestionarul pentru vorbitorii maghiari din Săcele
 - 7.2.2. Chestionarul pentru vorbitorii maghiari din com. Târlungeni
 - 7.2.3. Versiunea română a chestionarului pentru Săcele

- 7.2.4. Versiunea română a chestionarului pentru com. Tărlungeni
- 7.2.5. Harta-anexă a chestionarului pentru Săcele
- 7.2.6. Harta-anexă a chestionarului pentru com. Tărlungeni
- 7.3. Hărți cognitive
- 7.4. Exemple din interviurile transcrise
 - 7.4.1. B.S. – Satulung (Interviul nr. 1.)
 - 7.4.2. S.F. – Cernatu (Interviul nr. 3.)
 - 7.4.3. F.S. – Zizin (Interviul nr. 26.)

Noțiuni cheie: hartă cognitivă, orientarea în spațiu, strategii în alegerea itinerariului, strategii de navigare în spațiu, procesul navigării, relații spațiale, relații spațiale fundamentale, cogniția spațială, relații lingvistice, reprezentarea spațială, puncte de reper, trasee, linii de demarcație, intersecții, orientări, pragmatica toponimelor, gramatica toponimelor

Tema și obiectivele tezei

Tema centrală a tezei este investigarea relației dintre uzul cotidian al toponimelor și orientarea în spațiu, în abordarea lingvisticii antropologice și cognitive. Actualitatea temei este determinată de faptul că, deși științele cognitive cunosc o evoluție spectaculoasă și astfel și metodele lingvisticii cognitive sunt aplicate din ce în ce mai mult în diferite domenii ale lingvisticii, în literatura maghiară de specialitate nu s-a realizat până în prezent o îmbinare dintre cercetarea toponimelor și lingvistica cognitivă, și chiar și literatura internațională de specialitate prezintă un număr restrâns de încercări pentru apropierea celor două domenii.

Cu toate că începând din mijlocul secolului al XX-lea până în prezent, problema percepției spațiului este o temă cercetată cu predilecție de mai multe ramuri ale științei (etologia, psihologia cognitivă și behavioristă, psihologia dezvoltării, neurologia și neuropsihologia, precum științele cognitive în general), problema relației dintre toponimele din vorbirea cotidiană și percepția spațiului a continuat să rămână un domeniu neglijat. Deși în toponimia maghiară s-au făcut unele încercări în vederea aplicării perspectivelor lingvisticii cognitive, acestea n-au îndrăznit să depășească reperele modelelor clasice de analiză a toponimelor: o schimbare esențială a perspectivei ar fi impus aplicarea unor noi metode de cercetare, ceea ce nu s-a întâmplat.

Având în vedere faptul că în cercetările din domeniu de până acum toponimele au fost studiate în sine, scoase din contextul lor inițial, ca unități lingvistice izolate, și faptul că la baza prezentei cercetări se află un material lingvistic bogat înregistrat din vorbirea cotidiană,

respectiv că la baza investigației stau toponimele din perspectiva regulilor uzului, am considerat necesar și justificat elaborarea unei metodologii diferite de cele aplicate până în prezent, metodologie care să corespundă scopului propus.

O asemenea abordare a tezaurului toponimic necesită deci o nouă metodă de investigație. Deși onomasiologia descriptivă permite o abordare polivalentă a tezaurului toponimic de date, problematizarea dinspre lingvistica antropologică și cognitivă deschide noi perspective de cercetare. Datele lingvistice devin într-adevăr valoroase dacă rămân legate într-un fel de utilizator: devine important cine anume, cum și în ce context întrebuintează toponimia dată, de ce tocmai acele forme și de ce tocmai așa. O astfel de examinare și studiere a toponimelor este posibilă doar în cazul în care acestea nu sunt considerate drept date izolate, ci sunt cercetate împreună cu întregul lor context lingvistic – fie în limba vorbită, fie în cea scrisă. Din aceste considerente, cercetarea are la bază interviuri structurate pe baza cunoașterii sistemului microtoponimic local, urmărind de fapt modalitatea folosirii toponimelor.

Nici metoda, nici acest mod de abordare nu sunt absolut originale, ambele având antecedente, deși nu prea multe, în cercetările lingvistice anterioare. Primele încercări și interpretări de acest gen, fără nici o legătură între ele, au fost întreprinse aproape concomitent în jurul anilor 1999–2000 sub îndrumarea dlui prof. Szilágyi N. Sándor la Catedra de limba maghiară și lingvistică generală a Facultății de litere de la Universitatea Babeș–Bolyai din Cluj, respectiv în Institutul de Cercetări Psiholingvistice Max Planck din Nijmegen (Olanda) sub îndrumarea lui Stephen C. Levinson.

Din mijlocul anilor 1990 în atelierul de lingvistică cognitivă de la Catedra de limba maghiară și lingvistică generală (Universitatea Babeș–Bolyai), sub îndrumarea dlui prof. Szilágyi N. Sándor, au fost elaborate 14 lucrări de licență și de masterat, bazate pe cercetări originale, având ca temă semantica diferitelor relații spațiale. Lucrarea cu titlul *Toponimele localității Sanislău, în perspectiva lingvisticii cognitive*, susținută în anul 2000 de Heinrich Andrea corelează cu rezultatele acestor cercetări. Meritul deosebit al lucrării este că prin abordarea perspectivei lingvisticii cognitive a deschis noi căi în domeniul investigațiilor onomasiologice.

Trebuie să subliniem însă că acest mod de abordare constituie doar un surplus posibil cu valoare practică pentru orientarea cercetării în direcția examinării toponimelor în funcționarea acestora. Metoda de colectare a datelor de limba vorbită utilizată aici poate constitui bazele unor studii asemănătoare, însă nu este adecvată pentru inventarierea în întregime a tezaurului toponimic al unei localități, și nu poate constitui o bază pentru

cercetările privind viața toponimelor. Corespunde identificării uzanței lingvistice legate de folosirea toponimelor în cadrul unei colectivități de vorbitori, dar nu poate fi aplicată cu scopul cunoașterii tradițiilor și convențiilor la nivelul vorbitorilor unor regiuni mai extinse sau chiar la nivelul tuturor vorbitorilor unei limbi. Toate acestea se datorează nu doar faptului că realizarea înregistrărilor sonore și prelucrarea acestora durează mult și necesită o anumită competență, ci și imposibilității întocmirii unui interviu sau chestionar unic astfel încât rezultatele obținute să fie comensurabile și comparabile. Interviuurile realizate pentru prezenta teză sunt mixte, adică parțial structurate, de aceea, unele întrebări pot fi unificate, altele abandonate, sau, în funcție de cerințele impuse de situația vorbirii, anchetatorul are libertatea de a intercala întrebări noi, complet diferite de cele prestabilite, care însă să corespundă scopului propus. Pentru elaborarea și funcționarea ghidurilor pentru interviuri este impetuos necesar cunoașterea locului la un anumit nivel. Metoda devine inaplicabilă pentru o investigație mai largă, deoarece fiecare interviu poate fi aplicat doar pentru localitatea pentru care a fost elaborat. Dat fiind faptul că eșantionarea poate fi realizată doar într-un interval de timp anume, într-un anume loc, cu alegerea întâmplătoare a subiecților, cercetarea nu este una reprezentativă, și nu va furniza date corespunzătoare unei analize statistice. Rezultatele obținute nu pot fi generalizate pentru obiceiurile de utilizare a toponimelor de pretutindeni, sau eventual la modalitatea conceperii spațiului într-o regiune anume, ori la întreaga arie lingvistică.

Investigații pe baza unor concepții similare au fost realizate în prima parte a anilor 2000 în cadrul unui proiect privind comportamentul spațial (Space-Project) de către cercetătorii Institutului de Psiholingvistică Max Planck cu sediul în Nijmegen, Olanda, având la baza investigațiilor limbile naturale. Rezultatele cele mai cuprinzătoare ale acestor cercetări sunt oferite de raporturile anuale accesibile în format electronic pe pagina web a institutului (Max Planck Institut für Psycholinguistik, Annual Report, 2001–2006). Una dintre problemele centrale ale acestor investigații o constituie reprezentarea lingvistică a spațiului conceptualizat pe baza structurii corpului uman, acordând totodată o deosebită atenție categorizării conceptuale și lingvistice a elementelor mediului apropiat al omului. Cu toate că aceste cercetări, datorită condițiilor mai generoase pentru realizarea investigațiilor într-un spațiu lingvistic larg, prezintă o imagine mult mai amplă decât cele ale școlii clujene, unele rezultate se sprijină reciproc.

Prezenta teză dezvoltă mai amplu un segment comun al intersecției dintre aceste două direcții de cercetare, prin evaluarea rezultatelor propriilor investigații pe teren, continuând rezultatele unor cercetări proprii anterioare în spiritul tradițiilor școlii clujene. Potrivit acestei

constatări, caracteristicile geografice ale unei zone determină considerabil nu numai concepțiile omului referitor la spațiu, dar și reprezentarea lingvistică a spațiului înconjurător, precum și întrebuințarea toponimelor.

Scopul meu a fost deci ca după investigațiile mele precedente, ca o continuare a acestora, să întreprind o cercetare dintr-o perspectivă mai amplă, care își propune nu explorarea întregului tezaur toponimic, ci identificarea și registrarea acelor date lingvistice din limba vorbită, care sunt relevante pentru procesele utilizării spațiului, strategiile de orientare și harta cognitivă a oamenilor din zonă. Inovația esențială a prezentei teze, în comparație cu cercetările precedente în domeniul onomasiologiei tradiționale, constă în faptul că toponimele sunt studiate așa cum sunt ele folosite în realitate, în contextul lor original, împreună cu funcțiile lor, atât comunicative, cât și cognitive.

Drept urmare, scopul secundar al prezentei cercetări a fost elaborarea unui cadru metodologic, care să permită prelucrarea și interpretarea cât mai adecvată a materialului toponimic cotidian, și care să fie aplicabil ulterior și de către alți cercetători.

De asemenea, prezenta cercetare și-a propus ca scop de la bun început: identificarea corelațiilor dintre toponime și relațiile spațiale, respectiv formele gramaticale ale toponimelor și relațiile spațiale, precum și identificarea regulilor care stau la baza pragmaticii toponimelor.

Actualitatea temei și caracterul inovator

Investigarea problemelor utilizării cotidiene a spațiului și a toponimelor devine deosebit de actuală azi, când prin intermediul transmisiei digitale de informații, devin accesibile chiar și cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. În condițiile în care globalizarea desființează distanțele, mediul nemijlocit al omului pierde din atracție din ce în ce mai mult. Natura ocupă un rol din ce în ce mai neînsemnat în formarea mentală a spațiului, iar omul preferă poziția de observator, alege distanțarea. Această distanțare se dizolvă oarecum doar sub efectul prezenței personale, și astfel și spațiul însuși se deschide doar prin experiența trăirii, dezvăluindu-și formele reale.

În viața cotidiană referințele personale ale spațiului sunt îmbogățite prin diferitele forme ale posesiunii locului. Astfel spațiul nu este doar un „rezervor al evenimentelor” ci un loc utilizat prin diferite activități practice, în care oamenii trăiesc. Conținutul personal se evidențiază și în vorbirea despre spațiu, însăși percepția subiectivă problematizează spațialitatea evocării. Astfel trecutul se obiectivează prin spații, edificii, și mediul natal este cel de care se leagă o mie de întâmplări. Schimbarea calitativă intervenită în relația dintre om și natura înconjurătoare se sesizează pregnant prin diferențele percepției spațiului, prin

diferențele raportării la spațiul înconjurător atestate între vorbitorii din mediul rural și cei din mediul urban. Alegerea locului investigației a fost prielnică și din acest punct de vedere: vorbitorii din comuna Tărlungeni trăiesc într-un mediu rural, relația mai strânsă dintre om și mediu se realizează și în vorbirea lor despre locurile cunoscute, iar vorbirea despre spațiu a locuitorilor din Săcele este afectată de urbanizarea forțată, accelerată.

Capitolele principale ale tezei abordează probleme foarte puțin discutate atât în literatura de specialitate maghiară, cât și în cea internațională. Prima parte prezintă posibilitățile realizării hărților cognitive pornind de la datele lingvistice, respectiv metoda lingvistică a cartografiei cognitive (cognitive mapping). Deși harta cognitivă, respectiv cartografia cognitivă constituie subiecte prin excelență interdisciplinare, folosite până în prezent de diferitele domenii ale psihologiei, antropologiei, geografiei sociale și topografiei, harta cognitivă compusă din date lingvistice a ajuns în centrul atenției doar în cazul câtorva cercetări. Literatura de specialitate maghiară și internațională nici nu prea oferă exemple pentru cercetarea relațiilor dintre funcționarea toponimelor și funcționarea hărții cognitive, în afara lucrării amintite a lui Heinrich Andrea.

Pornind de la utilizarea toponimelor în vorbirea cotidiană, cea de a doua parte principală a tezei discută problema interrelației dintre structurarea cognitivă a spațiului și utilizarea toponimelor, și anume: în ce măsură concepția despre spațiu al vorbitorului este influențată de circumstanțele geografice, respectiv cum se reflectă această concepție despre spațiu în denumirea toponimică. O atenție deosebită este acordată așa-numitelor nume bipolare, unde toponimul însuși are în componență un element de poziționare referențială. Deoarece aceste dublete toponimice au frecvent variante simultane, am presupus că pornind de la obiceiurile de utilizare toponimică există o oarecare relație semantică între aceste variante toponimice paralele. Deși există câteva studii care s-au preocupat deja de semantica poziționării referențiale, având în vedere și aspecte de antropologie, respectiv sociologia comunităților urbane și rurale, după cunoștințele mele, până în prezent relația variantelor toponimice paralele bazate pe structurarea lingvistică a dimensiunilor spațiului nu a fost cercetată.

Legat de relațiile dintre utilizarea spațiului și a toponimelor, capitolul tratează o formă specifică a situațiilor de orientare, și anume îndrumarea. Strategiile orientării cognitive activează harta cognitivă și strategiile lingvistice de orientare, stimulate prin problema concretă de orientare, care permite cercetarea în situații concrete a comportării toponimelor în text în ipostaza funcționării lor. Deși procesele strategiilor cognitive de orientare și de identificarea traseului au deja o literatură internațională extinsă, manifestarea lingvistică a

acestor procese cognitive a preocupat până în prezent doar câțiva cercetători, și chiar și aceste lucrări științifice ating doar marginal utilizarea toponimelor în vorbirea cotidiană.

Următorul capitol așează într-o lumină nouă problema gramaticii toponimelor. Pe când operele tradiționale de onomasiologie tratează toponimele ca un sistem aparte, acordând importanță organizării structurale, poziționării numelui topografic în ansamblul întregului sistem, evidențiind aspecte compoziționale și istorice, concepția propusă de prezenta teză plasează accentul asupra întregului sistem lingvistic, studiind astfel toponimele în contextul lor original, în timpul funcționării lor, acordând atenție deosebită referințelor gramaticii textului. Această concepție pune în evidență raportul dintre gramatică și pragmatica toponimelor. Pe parcursul studierii comportamentului în text al toponimelor putem observa și aspecte referitoare la modul, locul și timpul întrebuințării acestora. Natura raportului personal dintre intervior și intervievat, existența experienței și a cunoștințelor comune, locul și timpul discuției influențează întrebuințarea în conversație a toponimelor, stabilind natura diferențelor dintre toponime și puncte de reper.

Teza oferă o imagine a unui segment din limbajul cotidian al vorbitorilor de etnie maghiară din Șapte Sate, în Țara Bârsei, astfel constatările nu pot fi generalizate pentru întregul spațiu lingvistic maghiar. Din natura experimentală decurg căutările cercetătorului, care deși operează pe de o parte cu instrumentele lingvisticii cognitive, pe de altă parte cu cele ale lingvisticii antropologice, se angajează în elaborarea unei metodologii adecvate caracterului interdisciplinar asumat.

Prezentarea capitolelor în parte

În capitolul introductiv este prezentată interferența lingvisticii cognitive și a toponimiei în problematica orientării în spațiu și a folosirii toponimelor, punând în evidență actualitatea apropierei celor două domenii lingvistice. În acest capitol sunt prezentate tema și obiectivele principale ale cercetării, urmate de rezumarea scurtă a capitolelor care prezintă rezultatele propriu-zise ale cercetării. Primul capitol este compus din două subcapitole: *Fundamentarea și argumentarea teoretică a cercetării și Metodologia cercetării*. Cadrul general de fundamentare științifică este furnizat de lingvistica cognitivă. Lucrarea are la bază teoria cognitivă a metaforei, elaborată de George Lakoff și Mark Johson, una dintre cele mai cunoscute teorii ale direcției holiste a lingvisticii cognitive. Metaforele bazate pe direcțiile și dimensiunile spațiale fundamentale, raporturile spațiale conceptualizate pe baza arhitecturii corpului uman, precum și modelul orientării pe baza părților corpului uman constituie un punct de plecare esențial al lucrării. Teoria lui Ray Jackendoff care propune o corespondență structurală între sistemul de referință al limbii și cel al cunoașterii spațiale completează baza

teoretică a lucrării. În continuare, în partea metodologică sunt prezentate locul și circumstanțele culegerii datelor și metodele de prelucrare ale acestora. Aplicarea complementară a celor trei metode (interviurile semi-structurate, chestionarele și conversațiile spontane) îmbină instrumentele sociolingvisticii și a lingvisticii antropologice. Tot acest prim capitol prezintă ipotezele inițiale ale cercetării și finalitățile propuse, apoi formulează ipoteze despre rezultatele preconizate.

Capitolele 2, 3 și 4 formează partea cea mai importantă a tezei. Pe când cadrul teoretic schițat în Introducere este orientativ din perspectiva concepției întregii lucrări, aici, datorită caracterului interdisciplinar al studiului, este necesară o prezentare teoretică mai amplă, luată separat, pe problemele implicate. Fiecare dintre aceste capitole prezintă cercetarea concretă, atingând și problemele privind fundamentarea neuropsihologică (vezi: funcționarea hărții cognitive și procesul cognitiv al îndrumării), sau cele legate de teoria numelor, de gramatica textului sau de pragmatică.

Capitolul 2, intitulat *Harta cognitivă* prezintă fundamentele neuropsihologice ale formării hărții cognitive. Primul subcapitol identifică acele componente ale sistemului nervos uman care joacă un rol important în orientare în spațiu, și demonstrează legăturile acestora cu harta cognitivă. Urmează prezentarea procesului neuropsihologic al elaborării hărții cognitive. Subcapitolul următor, tratând corelația dintre structurile cognitive și cele lingvistice, propune o modalitate de investigare a hărții cognitive pornind dinspre datele lingvistice. Această propunere constituie trecerea de la bazele sistemului nervos ale hărții cognitive la interpretarea concretă a datelor lingvistice.

Încă din prima parte a analizei devine evident că cei din Șapte Sate nu mai au o hartă cognitivă unitară, deoarece lumea rurală și cea urbană s-au diferențiat într-atât, încât această diferențiere se resimte deja și în cunoștințele vorbitorilor despre spațiul înconjurător. În timp ce locuitorii din Săcele se orientează într-o localitate cu o structură complicată și nefirească, cei din comuna Târlungeni se mișcă cu o siguranță mai mare în lumea lor mai simplă, palpabilă. Cel din Săcele se pierde în spațiu, și se simte la el acasă doar într-o ambianță strict delimitată. În propria sferă se regăsește relativ ușor, însă cum distanța de la cămin crește, el se mișcă din ce în ce mai nesigur, scade numărul punctelor de reper, liniile de demarcație devin neclare, punctele de reper devin pete, segmente obscure ale spațiului. Paralel cu aceasta se poate observa că pe când vorbitorii maghiari trăiesc într-un spațiu mai tradițional de acum o sută, o sută douăzeci de ani, vorbitorii români trăiesc în dimensiunile spațiului actual, urmărind în orientare aspecte mult mai practice, decât maghiarii.

Poziția de referință standard a celor din Săcele este una orientată către munte, poziția omului care merge de jos în sus, pe când viziunea spațiului la cei din comuna Tărlungeni este determinată de poziția omului orientat după scurgerea apelor. Folosirea relațiilor spațiale fundamentale în orientare va fi reevaluată din acest punct de vedere.

Experimentul de orientare urmărește o formă specifică a folosirii toponimelor: Cum anume ajungem dintr-un punct A într-un punct B? Introducerea teoretică prezintă procesele navigării cognitive, apoi este discutată învățarea traseului, respectiv planificarea sau alegerea traseului și, în sfârșit, strategiile descrierii verbale a unui traseu.

Capitolul 4 abordează aspectele pragmatice și gramaticale ale toponimelor. În acest capitol am formulat două ipoteze de lucru mai importante. Prima, potrivit căreia în cadrul unei comunități de vorbire există anumite reguli de folosire ale toponimelor, reguli care, cu mici excepții, pot fi considerate general valabile pentru comunitatea respectivă, s-a confirmat pe parcursul cercetării. A doua însă, potrivit căreia în localități cu condiții geografice similare și regulile care pun în funcțiune folosirea toponimiilor trebuie să fie identice, s-a dovedit a fi greșită.

Anexele tezei conțin chestionare și ghiduri de interviuri redactate în mod special cu scopul demarării prezentei cercetări, precum și hărțile-anexe ale acestora, hărțile cognitive ale localităților țintă și ale unităților componente ale acestora, precum și o selecție reprezentativă din forma transcrisă a interviurilor. Toate interviurile, în varianta sonoră și scrisă, sunt cuprinse în anexa CD a tezei.

Bibliografie selectivă

- Allen, Garry L. 2000: Principles and practices for communicating route knowledge. *Applied Cognitive Psychology* 14: 333–359.
- Anderson, John M. 2007: *The Grammar of Names*. Oxford University Press.
- Balázs Géza 2008: A helynevek antropológiai nyelvészeti szempontból. In: *Magyar Nyelvőr* 132, 348–354.
- Barabás András et al. 1977: Van-e a magyarban tulajdonnév? *NyK*. 79: 135–155.
- Bartha Csilla 1997: Helységneveink ragozása határainkon innen és túl. In: Kiss Gábor – Zaicz Gábor (szerk.) *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Budapest. Kiadja a MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Bloch, Maurice 2006: Teknonymy and the Evocation of the “Social” Among the Zafimaniry of Madagascar. In: Vom Bruck, Gabriele – Bodenhorn, Barbara (eds): *The Anthropology of Names and Naming*. Cambridge University Press. 89–114.
- Boronkai Dóra 2009: *Bevezetés a társalgáselemzésbe*. Ad Librum, Budapest.

- Brown, Penelope 2008: Up, down, and across the land: landscape terms, place names, and spatial language in Tzeltal. In: *Language Sciences* 30: 151–181.
- Couclelis, Helen 1996: Verbal directions for way-finding: Space, cognition, and language. In: Portugali, Juval ed.: *The Construction of Cognitive Maps*. Dordrecht–Boston–London, Kluwer Academic Publishers. 133–153.
- Coventry, Kenny R.–Tenbrink, Thora–Bateman, John A. eds. 2009: *Spatial Language and Dialogue*. Oxford University Press.
- Cséfalvay Zoltán 1990: *Térképek a fejünkben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dabbs, James M. Jr.–Chang, E-Lee–Strong, Rebecca a.–Milun, Rhonda 1998: Spatial ability, navigation strategy, and geographic knowledge among men and women. *Evolution and Human Behavior* 19: 89–98.
- Daniel, Marie-Paule–Denis, Michel 1998: Spatial descriptions as navigational aids: A cognitive analysis of route directions. *Kognitionswissenschaft* 7: 45–52.
- Duranti, Alessandro 1997: *Linguistic Anthropology*. Cambridge University Press.
- Epstein, Russell 2008: Parahippocampal and retrosplenial contributions to human spatial navigation. *Trend sin Cognitive Sciences* 12/10: 388–396.
- Fekete István–Pléh Csaba 2008: A nyelvi relativizmus és az idegrendszeri plaszticitás. *Magyar Pszichológiai Szemle* 63/1: 181–211.
- Hajdú Mihály 2003: *Általános és magyar névtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Hartley, Tom–Maguire, Eleanor–Spiers, Hugo J.–Burgess, Neil 2003: The well-worn route and the path less traveled: Distinct neural bases of route following and wayfinding in humans. *Neuron* 37: 877–888.
- Hegedűs Attila 1997: Mi a tulajdonnév? *NÉ.* 19: 5–9.
- Hegedűs Attila 1999: Mi a tulajdonnév? II. *NÉ.* 21: 314–317.
- Heine, Bernd 1995: Conceptual grammaticalization and prediction. In: Taylor, John R. – MacLaury, Robert E. (eds): *Language and the Cognitive Construal of the World*. Mouton de Gruyter.
- Heinrich Andrea 2000: *Szaniszló helynevei kognitív nyelvészeti megközelítésben*. Szakdolgozat, Kolozsvár. Témavezető: dr. Szilágyi N. Sándor.
- Hickmann, Maya–Robert, Stephane eds. 2006: *Space in Languages: Linguistic Systems and Cognitive Categories*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Hochbauer Mária 2005: *A barcasági Négyfalu mai élő helyneveinek nyelvtudományi szempontú vizsgálata*. Szakdolgozat, Kolozsvár. Témavezető: dr. Csomortáni Magdolna.
- Hochbauer Mária 2007: *Helyzetviszonyító elemek a barcasági Négyfalu helynévrendszerében*. Magiszteri dolgozat, Kolozsvár. Témavezető: dr. Szilágyi N. Sándor.
- Hoffmann István 1993, 2007: *Helynevek nyelvi elemzése*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Hund, Alycia M.–Nazarczuk 2009: The effects of sense of direction and training experience on wayfinding efficiency. *Journal of Environmental Psychology* 29: 151–159.
- Inczefi Géza 1970: *Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Iványi Zsuzsanna 2001: A nyelvészeti konverzációelemzés. In: *Magyar Nyelvőr* 125, 74–93.
- J. Soltész Katalin 1959: *Az ősi magyar igekötők*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- J. Soltész Katalin 1979: *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kállai János–Kovács Beatrix 2001: Félelemmel és szorongással összefüggő téri tájékozódási stratégiák. *Magyar Pszichológiai Szemle* 56/3: 357–371.
- Kálmán Béla 1967: *A nevek világa*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kato, Yoshinobu–Takeuchi, Yoshiaki 2003 Individual differences in wayfinding strategies. *Journal of Environmental Psychology* 23: 171–188.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000: *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kövecses Zoltán 2010: *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kuna Ágnes 2008: A sziklamászóutak neveinek kognitív szemantikai elemzése. In: Böleskei Andrea–N. Császi Ildikó (szerk.) *Név és valóság*. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1980, 2003: *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- Lakoff, George 1987: *Women, Fire, and Dangerous Things*. What Categories Reveal about the Mind. University of Chicago Press.
- Lambrey, Simon–Samson, Séverine–Dupont, Sophie–Baulac, Michel–Berthoz, Alain 2003: Reference frames and cognitive strategies during navigation: is the left hippocampal formation involved in the sequential aspects of route memory? *International Congress Series* 1250: 261–274.
- Landau, Barbara–Jackendoff, Ray 2003: A „mi és a „hol” a téri nyelvben és a téri megismerésben. In: Lukács Ágnes–Király Ildikó–Racsmány Mihály szerk.: *A téri megismerés és a nyelv*. Budapest, Gondolat. 69–129.
- Langacker, Ronald W. 1991 *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. II. Descriptive Application. Stanford University Press.
- Lee, Paul U.–Tversky, Barbara 2005: Interplay between Visual and Spatial: The Effect of Landmark Descriptions on Comprehension of Route/Survey Spatial Descriptions. In: *Spatial Cognition & Computation: An Interdisciplinary Journal* 5: 163–185.
http://www-psych.stanford.edu/~bt/space/papers/scc05_lee_tversky_revisionv2.pdf.
(Letöltve: 2010.10.15.).
- Levelt, Willem J. M. 2003: Nézőpontváltás és ellipszis a téri leírásokban. In: Lukács Ágnes–Király Ildikó–Racsmány Mihály szerk.: *A téri megismerés és a nyelv*. Budapest, Gondolat. 129–159.
- Levinson, Stephen C. 2003–2004: Space in language and cognition. *Explorations In Cognitive diversity*. Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen C. 2006: Grammars of Space. *Explorations In Cognitive diversity*. Cambridge University Press.
- Maguire, Eleanor–Burgess, Neil–Donett, James–Frackowiak, Richard S. J.–Frith, Christopher, D.–O’Keefe, John 1998: Knowing where and getting there: A human navigation network. *Science* 280: 921–924.

- Max Planck Institut for Psycholinguistics 2001–2006 *Annual Reports*. Nijmegen.
<http://www.mpi.nl/institute/annual-reports> [Letöltve: 2009. 02. 18.]
- Pesti János 1969: Földrajzi neveink *alsó-, felső-* (~ *al-, fel-*) helyzetviszonyító elemei: *Nyr.* 93: 229–31.
- Pléh Csaba–Király Ildikó–Lukács Ágnes–Racsmány Mihály 2003: A tér a szavak világában. In: Lukács Ágnes–Király Ildikó–Racsmány Mihály szerk.: *A téri megismerés és a nyelv*. Budapest, Gondolat. 7–29.
- Schober, Michael F. 1993: Spatial perspective-taking in conversation. *Cognition* 47: 1–24.
- Scholl, Jeanne M.–Acacio, Joyce C.–Makar, Rania O.–Leon, Christian 2000: The relation of sex and sense of direction to spatial orientation in an unfamiliar environment. *Journal of Environmental Psychology* 20: 17–28.
- Sebestyén Árpád 1968: *Tulajdonnevek és földrajzi nevek*. A Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. II. 256–261.
- Somkerei József 1999: *Az ALATT/FÖLÖTT viszony jelentésszerkezete a magyar nyelvben*. Szakdolgozat, Kolozsvár. Témavezető: Szilágyi N. Sándor.
- Spiers, Hugo J.–Maguire, Eleanor 2008: The dynamic nature of cognition during wayfinding. *Journal of Environmental Psychology* 28: 232–249.
- Szilágyi N. Sándor 1978, 2000 *Világunk a nyelv*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Szilágyi N. Sándor 1996 *Hogyan teremtsünk világot?* Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára. Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.
- Taylor, Holly A.–Tversky, Barbara 1992: Spatial mental models derived from survey and route descriptions. *Journal of Memory and Language* 31: 261–292.
- Taylor, Holly A.–Tversky, Barbara 1996: Perspective in spatial descriptions. *Journal of Memory and Language* 35: 371–391.
- Tenbrink, Thora 2007: *Space, Time and the Use of Language*. An Investigation of Relationships. Mouton de Gruyter.
- Tenbrink, Tora–Wiener, Jan M. 2007: Wayfinding Strategies in Behavior and Language: A Symmetric and Interdisciplinary Approach to Cognitive Processes. In: Barkowsky, Thomas–Knauff, Markus–Ligoyat, Gerard eds.: *Spatial Cognition V*. Berlin–Heidelberg, Springer Verlag. 401–420.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001: A tér jelölése a szövegben. In: Uő. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 132–148.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2008: A tulajdonnév jelentése. In: Bölskei Andrea – N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Budapest, 30–41.
- Tversky, Barbara 1996–1999: Spatial perspective in descriptions. In: Bloom, Paul–Peterson, Mary A.–Nadel, Lynn–Garrett, Merryll F. eds.: *Language and Space*. Cambridge, MIT Pres. 463–491.
- Tversky, Barbara 2002: A grafikus kommunikáció néhány válfaja. In: Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobilközösség – mobilmegismerés: Tanulmányok*. MTA Filozófiai Kutatóintézete, 2002: 201–212.

- van Langendonck, Willy 2007: *Theory and Typology of Proper Names*. Mouton de Gruyter, Berlin–New York.
- Wiener, Jan M.– Tenbrink, Thora 2007: Wayfinding Strategies in Behavior and Language: A Symmetric and Interdisciplinary Approach to Cognitive Processes. In: Barkowsky, Th. et al. (eds.): *Spatial Cognition V*. Springer Verlag, Berlin–Heidelberg. 401–420.
- Wiener, Jan–Tenbrink, Thora–Henschel, Jakob–Hölscher, Christoph 2008: Situated and Prospective Path Planning: Route Choice in an Urban Environment. In: *CogSci 2008: 30th Annual Conference of the Cognitive Science Society, July 23–26, Washington, D.C.* Austin, TX, Cognitive Science Society. 851–856.
- Zelliger Erzsébet 1991: Összetétellel keletkezett tulajdonnevek a korai ómagyar korban. *NÉ.* 13: 15–31.